

MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ VE HÂLİDİLİĞİN BİNGÖL VE ÇEVRESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

(ULUSAL SEMPOZYUM)
04-05 MAYIS 2017 BİNGÖL

ESER ADI : MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ VE HÂLİDİLİĞİN
BİNGÖL VE ÇEVRESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

DÜZENLEYEN : BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

EDİTÖR : Prof.Dr. Orhan BAŞARAN

DİZGİ/KAPAK : Şemal Medya Tasarım Ofisi

BASIM YERİ : Sadık Daşdöğen–Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.
C Blok No: 215–216, Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 613 12 11

BASKI : 1. Baskı: Aralık 2017

ISBN : 978-605-65457-5-7

© 2017 Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü

Bu eserin tüm yayın hakları Bingöl Üniversitesi Rektörlüğüne aittir. Kurumun yazılı izni olmaksızın, tamamen ya da kısmen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.

Bu kitapta yer alan yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

HÂLİDÎ KOLUNDAN NURŞINLI ŞEYH MUHAMMED DİYAÜDDİN'E AİT MEKTUBAT'IN HADİS İLMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Arif GEZER*

Giriş

Tasavvufi şahsiyetlerde kitap yazma geleneğinin pek yaygın olmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte mektup yazmak ve mektuplarla irşatta bulunmak yine tasavvufi şahsiyetlerde yaygın bir gelenektir. Daha sonraları onların yazdıkları bu mektuplar bir araya getirilerek “Mektubat” adıyla yayınlanmaktadır. Bir edebi tür olarak da kabul edilebilecek bu eserler, onların sahip olduğu kültürü geniş ölçüde yansıtmaktadır. Kitap açısından pek bakir olmayan bu meşhur tasavvufi şahısların hadis kültürlerini ortaya koyabilmenin en önemli bir yolu da onların Mektubat adlı eserlerinin incelenmesidir.

Hâlidîlik kolunun meşhur mürşitlerden olan Muhammed Diyauddin Hazretlerinin yazdığı mektuplar çok çeşitli konuları ihtiva etmektedir: İrşad, tebliğ, taziye, va’zu nasihat, rüya yorumları, insanları Rasulullah’ın Sünnetini yaşama ve ihya etmeye davet etmek, Tarikat-ı Nakşibendiyye’yi yaymak, Şariat-ı Garra’nın yaşanmasına teşvik, cihada davet, insanları Devleti Ali Osmaniye’ye sadık kalmaya çağırarak, cihat için gerekli malzeme ve levazımatı tedarik etmek, dargınların arasını sulhetmek, iyiliği emretmek, kötülükten nehyetmek, çeşitli sosyal konulara önemli rol almak ... gibi

Görüldüğü gibi Muhammed Diyauddin Hazretleri, döneminin gündem konusu olan bütün güncel olaylarına bizzat müdahil olmuştur. Bütün sosyal alanlarda tam bir ıslahatçı rol oynamıştır. Böylesine aktif bir ıslahatçının Mektubatı, onun hayat felsefesini, yaşam tarzını ve Hadis-Sünnet anlayışını yansıtmaktadır. Dolayısıyla onun bakış ve düşünüş tarzını bulabileceğimiz çok önemli ve aydınlatıcı bir malzeme teşkil etmektedir.

* Yrd.Doç.Dr., Van Yüzüncüyl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (arifgezer@hotmail.com).

Biz bu çalışmamızda daha ziyade Mektubatta geçen hadisleri ele alacağız. Hadislerin tahkikini kaynaklarından araştıracağız. Hadisleri kullanma şekillerinden ve bağlamlarından hareketle onun Hadis-Sünnet anlayışını ortaya koymaya çalışacağız.

Şeyh Muhammed Diyauddin Hazretlerinin Hayatı

Adı Muhammed Diyauddin'dir. Hazret lakabıyla meşhur olmuştur. Babasının adı Abdurrahman Tahi'dir. Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Usba (Usveb) köyünde 1855 (1272 H.) yılında doğmuştur.

İlk eğitimini babası Abdurrahman Tahi'den almıştır. Zamanının zahiri ve batını ilimlerini tahsil ederek Molla'lık icazetini almıştır. Babası kendi vefatına yakın zamanlarda onu en büyük halifesi Bitlis'li Şeyh Fethullah Verkansi'ye emanet etmiştir. Muhammed Diyauddin, Eğitimini onun yanında tamamlamış ve 1889'da tarikat-irşat icazetini ondan almıştır. Mürşidinin zamanında 10 yıl, onun vefatından sonra da 24 yıl olmak üzere toplam 34 yıl irşat ve tebliğ görevini sürdürmüştür.¹

Muhammed Diyauddin Hazretleri, ilim, medrese, irşat gibi konulara çok önem vermiş, hayatını adeta bu hizmetlere adamıştır. Fakat o aynı zamanda, 60'lı yaşlarda olmasına rağmen, 1. Dünya Savaşı esnasında elinde silahıyla, arkasında talebeleri ve müritleriyle beraber Ruslara karşı savaşmıştır. Doğu cephesinde Osmanlı'nın 5. Tümenine destek veren milis güçlerden birini teşkil etmiş, Ermenilere ve Ruslara karşı büyük yararlılıklar sağlamıştır. Bitlis ve çevresinin Rus işgalinden kurtulmasında büyük rol oynamıştır. Bu savaşta birçok talebesiyle birlikte, Muhammed Said ve Muhammed Eşref adlı iki öz kardeşini de şehit vermiştir. Kendisi de bir kolunu kaybederek gazi olmuştur. Bütün bu hizmetlerinden dolayı daha sonra devrin yöneticilerinden tebrik ve teşekkür mektupları almıştır. Sultan Reşat'tan taltifler almış ve daha sonraları Gazi Mustafa Kemal'in de övgüsüne mazhar olmuştur. Nutuk'ta da ona yer verilmektedir. Said-i Nursi de ondan büyük sitayişlerle bahsetmektedir.

Muhammed Diyauddin Hazretleri, *sufilik ile cihadı, ilim tahsili ile cepheyi* birleştirebilen dikkat çekici bir şahsiyettir. Savaşın en şiddetli zamanlarında bile talebeleriyle cemaat olup vakit namazlarını kıldırıyordu. İkindiden sonraları da Hatme-i Hacegan zikrini yaptırıyordu. Etraftan, cephede olduklarını, namazı cemaatle kılmanın ve hatme zikrinin gerekmediğini söyleyenler olduğunda, her defasında onlara şöyle cevap veriyordu: "Cihad, tarikat vazifelerine mani değilse biz hem cihad ederiz hem de bütün vazifelerimizi hakkıyla yaparız."

Aynı şekilde cephede talebeleriyle ilim tahsilini de sürdürüyordu. Mevzi-lendikleri her yerde ilk önce medrese olarak kullanılacak çadırları kurduruyor-

1 Taşyürek, Muzaffer, *Hatme-i Hacegan Sultanları*, Hacegan Yay. İst. 2003, s.188.

du. Bir defasında yerleştikleri yeni bir bölgede müridlerinin kurdukları çadırlar arasında durmuş "Niçin ilim öğrenen talebelerin sesini duyamıyorum?" diye sormuştu. "Efendim en önce mutfak çadırlarını kurduk" cevabını aldığıında, müritlerini etrafına toplayıp onlara düşmanla niçin savaştıklarını anlattı. İlim öğrenmekteki maksadın da tıpkı cihatta olduğu gibi "İ'laü Kelimetillah" (Allah'ın dinini yüceltmek) olduğunu ifade etti. Cihat ile İlim öğrenmek söz konusu olduğunda beşeri ihtiyaçların önceliği olamayacağını söyledi ve sohbetini şu şekilde bitirdi: "Öyleyse bir dahaki sefere önce medrese olarak kullanılacak çadırları hazırlayacak, mutfak çadırlarını ondan sonra kuracaksınız!.."

Muhammed Diyauddin Hazretleri, ilim, irşat ve cihat çalışmalarının yanı sıra, bölgenin sosyal hayatında da aktif rol oynadı. Nurşin'den başka Bitlis, Sirt ve Bingöl sınırları içindeki birçok köyde, mescitler, medreseler ve dergâhlar yaptırdı. İlim ve irşad faaliyetlerini bölge bazında geniş bir sahaya yaydı. Ulaşamadıkları yerlere de yüzlerce mektup göndererek irşad, taziye ve arabuluculuk görevlerini yaptı. Halifelerinden Şeyh Alaaddin Verkansi, daha sonra bu mektuplardan ulaşabildiği bir kısmını (113 tanesini) derledi ve "Mektubatı Hazret" adıyla kitaplaştırdı.

Muhammed Diyauddin Hazretleri, 1923 yılında vefat etmiştir. Nurşin'e, babası Şeyh Abdurrahman-ı Tahi'nin yanına defn edilmiştir.²

Mektubatta Kullanılan Hadislerin Bağlamları ve Tahkiki

1) Mektubatın iki yerinde tasavvuf çevrelerinde sıklıkla kullanılan, halk arasında da şöhret kazanan fakat ehli tarafından mevzu olduğu bilinen şu meşhur hadis yer almaktadır:³

"Nefsini bilen rabbini bilir."

Bu hadis Mevzu bir hadistir.⁴ Yani aslında hadis değildir. Hadis diye uydu-
rulmuş bir sözdür.

2) Eserin 7. Mektubunda, dünyanın ve dünyalığın zemmi konusunda şöyle bir hadis serd edilmektedir.⁵

*"Dünya (ahirette) evi olmayanın evidir. Malı olmayanın malıdır. Onu (dünyalığı) ancak, akli olmayan kişi toplar."*⁶

2 Yurtgezen, Ali, *Hacegan Sultanları*, Semerkand Yay. İst. 2015, s. 201-209 (tasarrufta bulunularak)

3 Muhammed Diyauddin, *Mektubat*, Terc. Hakim Feyyaz Karabel, Menzil Kitabevi, Adıyaman, t.y. 7. Mektup, s.23 ve 69. Mektup, s.157 (Bu eser, bundan sonraki dipnotlarda Mektubat şeklinde verilecektir.)

4 Aliyyu'l-Kari, el-Esraru'l-Merfu'a fi'l-Ahbari'l-Mevdua, el-Mektebet'l-İslami, Beyrut, 1986; s. 237, No: 506

5 Mektubat, 7. Mektup, s. 21.

6 Ahmet b. Hanbel, VI, 71.

3) 12. Mektupta, Rasulullah sevgisi işlenirken çok güzel bir bağlam ile şu hadisten delil getirilmektedir.⁷

“Kişi sevdiğiyle beraberdir.”

Bu hadis muttefekun aleyh bir hadistir. Yani hem Buhari’de hem Müslim’de geçmektedir. Bu yönüyle, sahih olduğumuz en sahih hadislerdendir.⁸

4) Yine aynı Mektupta ve aynı sayfada, müminin dünyada zevkü safa peşinde koşmaması gerektiği bağlamında şu hadis ile istişhad edilmektedir.

“Dünya Mü’minin zindanı, kafirin cennetidir. Şayet dünyanın Allah nezdinde bir sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, ondan kafire bir yudum su bile vermezdi.”⁹

Bu rivayetin ikinci cümlesi başka bir mektupta da sevk edilmiştir.¹⁰

5) Mektubatta en çok kullanılan hadislerden biri de maalesef yine bilhas-sa tasavvufi çevrelerde çok kullanılan, halk nesdinde de çok haksız bir şekilde büyük bir üne şöhrete ulaşan fakat sadece ehli tarafından uydurma bilinen şu sözdür:

“Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi arzu ettim. Beni bilsinler diye mahlukatı yarattım.”¹¹

Mektubatın 3 yerinde geçen¹² bu söz de mevzudur yani uydurmadır.

6) Çoğreşi Köyü’nden vefat eden Molla Esad’ın kardeşi Muhammed Emin’e ve ev halkına, taziye için gidemediğini beyan ile bir taziye mektubu gönderir. Bu mektupta Ta’ziye Duası, Hz. Peygamber’den varid olan kaydıyla sevk edilir.¹³

“Allah ecrinizi büyütsün. Mateminizi güzel kılsın. Ölünüzü başışlasın.”¹⁴

Bu dua meşhurdur. Hemen bütün dua kitaplarında Ta’ziye Duası başlığıyla verilir. Ama biz aynı ifadelerle hadis olarak bulamadık.

7) Muhammed Diyauddin Hazretleri, bir mektubunda, gayri ihtyari olarak insanın hatırına arız olan hatıralar konusunu şu hadisi ile açıklamaktadır.¹⁵

“Hatıra gelen) bu şeyler (vesveseler), imanın kemalindedir.”¹⁶

Hadisin metnindeki ibare, “... imanın ta kendisidir” şeklinde olmakla beraber, yukarıdaki ifade şekli de manayı değiştirmemektedir.

7 Mektubat, 12. Mektup, s. 33.

8 Muttefekun aleyh, Buhari, Edeb 96/2, VII. 112; Müslim, Birr 50, No: 165/2640, III. 2034.

9 Müslim, Zühd 1, No: 2956, (III. 2272); Tirmizi, Zühd, 16, No: 2324, (IV. 562); İbn Mace, Zühd 3, No: 4113, II. 1378; Müsned, II. 197,323,389,485 (Yukarıdaki rivayetin ilk cümlesidir. İkinci kısım bu rivayetlerde yoktur).

10 Mektubat, 7. Mektup, s. 20.

11 Aliyyu’l-Kari, el-Esraru’l-Merfua fi’l-Ahbari’l-Mevdua, s. 269, No: 353.

12 Mektubat, 19. Mektup, s. 48; 44. Mektup s. 96; 82. Mektup, s. 180.

13 Mektubat, 22. Mektup, s. 52.

14 Hadis olarak bulamadık.

15 Mektubat, 28. Mektup, s. 62.

16 Müslim, İman 60, I. 119, No: 211/133.

8) Mektuplarda en çok işlenen konulardan birisi de ta'ziye konusudur. Bir ta'ziye mektubunda şöyle bir hadis sevk edilir:¹⁷

*"Ben ümmetim için (ölüm hususunda) selefim. Benim vefatımın musibeti gibi hiçbir musibet başlarına gelmez."*¹⁸

Görüldüğü gibi bu hadisin manası ile sevk edildiği bağlam çok uyumludur.

9) Yine aynı yerdeki ta'ziye ile ilgili teselli vermek için şu hadisi de sevk eder.¹⁹

*"İnsanlardan ya da mü'minlerden birisinin başına bir musibet gelse, vefatının musibetiyle, başına gelen diğer musibetlerin üzüntüsünden teselli bulup sabretsin. Çünkü ümmetimden herhangi birisi, benden sonra, vefatının musibetinden daha şiddetli bir musibet görmez."*²⁰

Bu hadisin ikinci kısmı, bir önceki hadisin aynısıdır.

10) Mektubatta en çok kullanılan hadislerden biri de şudur.²¹

*"Sizin herhangi biriniz beni, malından, evladından, nefsinden daha çok sevmedikçe hakkıyla iman etmiş olamaz."*²²

Bu hadis Buhari'de mevcuttur. İrşatta çokça kullanılan sahih bir hadistir.

11) Herkesin ölümlü olduğunu, bundan kimsenin beri kalamayacağını şu rivayetle anlatır:²³

*Rivayet edilmiş ki Sıddıki Ekber, Hz. Peygamber'in vefatında sahabilere hitaben şöyle buyurdular: "Kendinize gelin. Şayet Muhammed'e ibadet eden varsa, Şüphesiz ki Muhammed öldü. Allah'a ibadet eden varsa, şüphesiz ki Allah diridir. Ölmez."*²⁴

Bu hadis de Ta'ziye bağlamında sevk edilmesi çok uygun bir rivayettir.

12) Mektubatın başka bir yerinde İstirca ayeti ile de ta'ziyede bulunmaktadır.²⁵

Hz. Peygamber'den özetle şöyle rivayet edildi:

*"Musibet zamanında, "Biz Allah'ın kuluyuz ve yine ona döneceğiz" diyen kimseden başka musibetin ağırlığını sırtına alan olmamıştır (sabretmemiştir)."*²⁶

İstirca ayeti ile ta'ziyede bulunmak çok yerinde ve uygun bir uygulama olmakla beraber, ayetten sonra sevk edilen cümleyi biz hadis olarak bulamadık.

17 Mektubat, 37. Mektup, s. 82.

18 Tirmizi, Cenaiz 64, No: 1062, III. 1062.

19 Mektubat, a.y.

20 Yakın mana ile: İbn Mace, Cenaiz 55, I. 510, No: 1599.

21 Mektubat, 37. Mektup, s. 83; 67. Mektup s. 151; 69. Mektup, s. 156.

22 Buhari, İman 8, I. 9.

23 Mektubat, 37. Mektup, s. 83.

24 Buhari, Cenaiz 3, (II. 70-71), Ashabu'n-Nebiyi 5/13, (IV. 194)

25 Mektubat, 38. Mektup, s. 84.

26 Hadis olarak bulamadık.

13) Muhammed Diyaudddin Hazretleri, yine bir ta'ziye mektubunda, vefat eden kişilerin mezarındaki halini şu cümlelerle anlatır:²⁷

"Rasulullah buyurdular ki:

"Ölünün mezarındaki hali, imdat diye bağırın, denize düşmüş kimseye benzer. Boğulmak üzere olan kimse, kendisini kurtaracak birisini beklediği gibi, meyyit de anasından, babasından, kardeşinden, arkadaşından gelecek bir duayı gözler. Kendisine bir dua gelince, dünyanın hepsinin kendisine verilmesinden daha çok sevinir. Allahu Teala yaşayanların duası sebebiyle, ölülere dağlar gibi çok rahmet verir. Dirilerin de ölülere hediyesi, onlar için dua ve istiğfar etmektir."²⁸

Biz bu metni hadis olarak bulamadık.

14) Aşağılık olan dünyadan ve diğer fani şeylerden yüz çevrilmesi gerektiği bağlamında şu hadisi sevk eder:²⁹

Dünya ve ahiretin efendisinden rivayet edilmiştir ki:

"Dünyada sanki bir garib veya yolcu gibi ol."³⁰

Bu hadis bu haliyle, Hadis kitaplarında mevcut olan metnin ilk cümlesidir.

15) Fitne ve fesat ehli olarak gördüğü Kudiy oğulları Zübeyir ve Said'den uzak durulması gerektiğini, onlarla dostluk kurulmasının haram olduğunu belirterek şu hadisi sevk eder:³¹

Efendimizden rivayet edilmiştir ki:

"Fitne uyukudadır. Allah onu uyandıranı rahmetinden uzaklaştırır."³²

"Şeyh Muhammed Diyaudddin Hazretleri, bu hadisin şerhini de şöyle yapar:

İşte bu Hadisin nassına göre, fitneye sebep olan kimse, Allah tarafından lanetlenir ve bu hadisin mefhumu Said'e³³ şamil gelmektedir. Bu nedenle ondan kaçıp ondan yüz çevirmek vaciptir..."³⁴

16) Dünyanın meşakkat ve gurur (aldanma) yeri olduğunu ifade ederek şu hadisi getirir:³⁵

"Allahın zikri ve onunla ilgili olanlar hariç, dünya ve içindekiler mel'undur."³⁶

27 Mektubat, 39. Mektup, s. 86.

28 Hadis olarak bulamadık

29 Mektubat, 42. Mektup, s. 93.

30 Buhari, Rikak 3; Tirmizi, Zühd 25.

31 Mektubat, 43. Mektup, s. 95.

32 Acluni, Keşfu'l-Hafa, II.83, No: 1817; Rafi, el-Emali, Enes b. Malik'den rivayet etmiştir. El-Albani hadisi zayıf olarak kabul etmiştir. Silsiletu'l-Ehadisi'd-Daife, IV. 104

33 Bu kişi, Mektubun yazıldığı Billikli Köyü'ndeki Ahmet Ağanın hasımlarından, Kudiy oğlu Said'dir.

34 Mektubat, a.y.

35 Mektubat, 60. Mektup, s. 136.

36 Tirmizi, Zühd 3, II. 1377, No: 4112.

Aynı hadisi, hadis olduğunu belirtmeden sadece, "Rivayet edilmiştir ki..." diyerek başka bir yerde daha sevk etmektedir.³⁷

17) Metin olarak değil de muhteva olarak şöyle bir hadis rivayeti de vardır: "Onu (Hz. Peygamber'i) rüyada görmek haktır. (Doğru olup, batıl bir rüya değildir.)"³⁸

Hadisin metni ise şu şekildedir:

*"Beni rüyada gören gerçekten görmüştür. Zira şeytan benim suretimde temessül edemez. Mü'minin rüyası, nübüvvetin 46 cüz'ünden bir cüzdür."*³⁹

18) 62. "Beyhaki hadis kitabının şua bu'l-ıman bahsinde Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir" kaydıyla şu hadisi sevk eder:⁴⁰

*"Bir kimse, bid'at sahibi birisine ta'zimde bulunsa, gerçekten İslamiyetin yıkılmasına yardım etmiş olur."*⁴¹

19) Cuma namazının önemine dikkat çekmek için şöyle bir hadis sevk eder:⁴²

*"Kim ki gevşeklik göstererek 3 Cuma namazını terk ederse, Allah onun kalbini mühürler."*⁴³

20) Aynı yerde ve aynı konuda, aynı hadisin diğer bir tariki kabul edilebilecek şu rivayeti de ekler:⁴⁴

*"Kim ki özürsüz olarak 3 Cuma namazını terk ederse, muhakkak ki İslamiyeti arkasına atmıştır."*⁴⁵

21) Bu tarikatın, müridin kalbinde Allah'ın muhabbetinden başka bir muhabbet kabul etmeyeceğini ifade ederek, "O sadık muhbir şöyle buyurmuştur" kaydıyla şu hadisi sevk eder:⁴⁶

*"Dünya ve ahret ancak iki kumadan başka bir şey değildir. Birisi razı olursa, diğeri darılır."*⁴⁷

Acluni tarafından Hz. İsa'ya ait olduğu ifade edilen bu söz, Muhammed Diyauddin Hazretleri tarafından Mektubatın başka bir yerinde de hadis olarak sevk edilmektedir.⁴⁸

37 Mektubat, 45. Mektup, s. 98.

38 Mektubat, 54. Mektup, s. 126.

39 Buhari, Ta'bir 10/2, VIII. 71; Müsned, III. 269.

40 Mektubat, 62. Mektup, s. 140.

41 el-Beyhaki, Şua bu'l-ıman, XII. 57, No: 9018, Thk. Abdulali Abdullhamid, Mektebetu'r-Rüşd, I-XIV, 2003; Taberani, el-Evsat, VII. 35, No: 6772; El-Albani, ed-Daife, No: 1862.

42 Mektubat, 65. Mektup, s. 146.

43 Ebu Davud, Salat 203/4, (I.638), No: 1052; Tirmizi, Cum'a 7, (II. 373); Müsned, III. 332.

44 Mektubat, a.y.

45 El-Albani, ed-Daife, II. 112. (Ebu Ya'la'nın Müsnedi II.719'dan naklen)

46 Mektubat, 66. Mektup, s. 148.

47 Acluni, Keşfu'l-Hafa, I. 408 (Hz. İsa'ya ait bir söz olarak).

48 Mektubat, 111. Mektup, s. 223.

22) Hadisi Kutside Cenabı Hakk'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir." Kaydıyla şu hadisi sevk eder:⁴⁹

*"Ben, kulumun benim hakkımda sahip olduğu zan üzereyim."*⁵⁰

Bu hadis de muttefekun aleyh (hem Buhari'de hem de Müslim'de bulunan) bir hadistir.

23) Muhammed Diyaud-din Hazretleri, bir mektubunu şu hadisin şerhine hasretmiştir.⁵¹

*"Allah'ı rab, İslamı din, Muhammedi rasul kabul eden kimse, imanın tadını almıştır."*⁵²

Mektupta, bu hadisin bir sayfalık bir şerh ve açıklaması yapılmaktadır. Özetle sünnet ile amel etmeye teşvik edilmektedir. Nefsin arzularını terk etmenin ancak sünnete ittiba ile mümkün olacağını, bu hallerin ise müride ancak müridini sevmesinden peyda olacağını, dolayısıyla akıllı kişinin o muhabbeti elde etmeye çalışması gerektiğini... ifade eder.

24) Köy reisi İbrahim Ağa'ya Şeyh Ahmed'e yardım etmesi için yazdığı bir mektupta şu hadise yer verir.⁵³

*"Hepiniz çobansınız. Gözetmeniz ve idareniz altında olanlardan mesulsünüz."*⁵⁴

Kullanıldığı bağlama çok uygun düşen bu hadis de muttefekun aleyh hadislerdendir.

25) Bulanık İlçesi kaymakamı Hüseyik Faik Bey'e bir mektup yazarak ona nasihatlarında bulunan Muhammed Diyaud-din Hazretleri şu uzun hadise yer verir:⁵⁵

"Ey insanlar! Gerçekten mubarek, büyük bir ay size yaklaştı. Onda bin aydan daha hayırlı olan kadir gecesi vardır. Allahın, orucunu farz, gecesinde ibadet kılınmasını nafile eylemiş bir aydır."

Hadisin devamında da şöyle buyurdu.

"Bir kimse o ayda hayır işlemekle kendini Allah'a yaklaştırsa, başka bir zamanda bir farz eda etmiş gibi, bir kimse onda bir farz ibadeti eda ederse, başka bir zamanda da 70 farz eda etmiş gibi sevap kazanır. O sabır ayıdır. Çünkü onda yemek yenmemeye sabredilir. Sabrın sevabı cennettir. Lütf ve merhamet ayıdır. Onda müminin rızkı artar. Her kim ki onda bir oruçluya orucunu açtırsa, günahlarına bir mağfiret olup kendini cehennem ateşinden azad eder ve orucunu açtırdığı kimsenin ecrinden bir şey eksik olmaksızın kendisine de o kadar ecir vardır."

49 Mektubat, 67. Mektup, s. 150.

50 Buhari, Tevhid 15,35; Müslim, Zikir 1, No: 2675.

51 Mektubat,75. Mektup, s. 170.

52 Tirmizi, İman 10, No: 2623, (V. 14).

53 Mektubat, 94. Mektup, s. 200.

54 Muttefekun aleyh bir hadistir. Buhari, Cuma 11, (I. 215); Müslim, İmare 5, No:30/1829, II. 1459.

55 Mektubat, 99. Mektup, s. 206.

*Bunun üzerine mecliste bulunanlar,
Ey Allah'ın Rasulü! Hepimiz, oruçlu bir kimseye orucun açtıracak kadar imkân bulamıyoruz, deyince Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu.*

"Allah bu sevabı, oruçlunun orucunu tek bir hurma veya bir yudum su veya bir yudum süt ile açtırana da verir."

Yine devamla Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:

"Onda (ramazan ayında) 4 hasleti çokça talep ediniz. Bunlardan ikisiyle Rabbınızı kendinizden razı eder, diğer diğer iki hasletten de vazgeçemezsiniz. Rabbınızı razı edeceğinize 2 haslet; Kelime-i Şehadet olan Eşhedu en la ilahe illallah (Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet ederim) cümlesini söylemeniz ve mağfiret dilemenizdir. Vazgeçemeyeceğiniz diğer 2 haslet ise Allahu Tealadan kendinize cenneti dileyip cehennem ateşinden de ona sığınmanızdır."⁵⁶

Bu mektupta Sünnete mutabaatin ancak muhabbet ile sağlanacağı ifade edilmekte, ekabirden bazısının sözü kaydıyla şöyle denmektedir: "Muhabbet itaat etmektir." Yani Muhammed Diyauddin Hazretleri'nin anlayışına göre, "Mutaabat muhabbetle olur, Muhabbet ise (mürşide) itaatle."⁵⁷

26) Şam Vilayetinin Salihyye Mahallesinde mukim Abdulkuddus efendiye yazdığı mektubunda dünya ve dünya sevgisinin kınanması gerektiğini dile getirir ve şu hadisi de serd eder.⁵⁸

Hadisi Şerifte rivayet edilmiştir ki;

"Dünya sevgisi bütün günahların başıdır."⁵⁹

Hadisin devamında Şeyh Abdullah Dehlevî'nin "her günahın başı küfürdür" sözü aktarılarak şöyle bir çıkarım yapılmaktadır:

Bu iki cümleden mantık ilminin kurallarına göre şu sonuç çıkar: "Dünya sevgisi küfürdür"⁶⁰

MEKTUBATTAKİ BAZI İLGİNÇ ANEKDOTLAR

İbn Sina Hakkındaki ilginç sözleri:

Nakledilmiş ki evliyalardan birisi, Hz. Peygamberi (s.a.v.) rüyada görür, ondan bazı şahısların durumunu sorar. Ta ki söz Ebu Ali İbni Sina'ya gelir.

Peygamber (s.a.v.),

"O bana mutabaat etmeden kendi aklıyla doğru yola ulaşmak istemiş bir adamdır. Ben de onu, bu elimle vurup ateşe attım" diye cevap verdi.⁶¹

56 Munziri, Tergib ve Terhib, II. 94-95, Bab; Sıyamu Ramazan, No: 13.

57 Mektubat, a.y.

58 Mektubat, 101. Mektup, s. 212.

59 Acluni, Keşfu'l-Hafa, I. 344 (zayıf kaydıyla).

60 Mektubat, a.y.

61 Mektubat, 100. Mektup, s. 222.

Aynı olayı başka bir mektubunda da şu şekilde aktarmaktadır:

“Şeyhlerin bazıları da Fahri Kainat efendimizi rüyada gördüklerinde kendisinden ümmetinden bazı şahısların durumundan sorarlar. Efendimiz de sorulan kimselerin durumlarına münasib şeylerle cevap verirler. Sonra kendisinden Ebu Ali İbni Sina’nın durumu sorulunca buyurdular ki:

“O benim yolumdan başka bir yol ile Allah’a kavuşmak istedi. Dolayısıyla onu ateşe attım.”⁶²

Şeyh Muhammed Diyaüddin Hazretleri bu rivayeti her iki yerde de Sünnete Mutabaaatın önemini anlatmak için bir örnek olarak vermektedir. Ona göre Allah’a kavuşmanın tek yolu, Hz. Peygamber’in sünnetine mutabaat etmektir. Sadece kendi aklına uymak veya salt akılcılık ile kurtuluşa ermek mümkün değildir. Zaten onun tarikatının asıl gayesi de *Hadis ve Sünnete*⁶³ itibayı sağlamaktır.⁶⁴

Cepheden Yazılan Mektup:

Mektubattaki son mektup (ki bu 113. Mektuptur)⁶⁵ Şeyh Muhammed Diyaüddin Hazretleri bizzat 1. Dünya Savaşında cephede düşman karşısında bulunuyor iken, Halifesi Molla Muhammed Emin’e yazılmıştır. Bazı durumlar hakkında bilgi vermekte ve ondan biraz para, bir miktar iyi tütün ile biraz zahire istemektedir.

Şöyle demektedir:

“Bütün arkadaşlara sıhhat ve afiyette olduğumuzu, düşman tecavüz edince tarafların karışmaması için şimdilik Derik köyünde Kılıçgedik’i muhafaza ediyoruz. Eleşkirt’te şimdilik düşmanların büyük bir kuvveti görünmediğini size haber veriyoruz.

Durumun izahını mektubu getiren bilir. Mümkün ise onunla **bize biraz para ve bir miktar iyi tütün ile biraz zahire** gönderiniz. Şimdilik Masum’un buraya gelmesine gerek yoktur.

Zaman Han Ağa, Abdulmecit Ağa, Abdulaziz ile diğer Subaşı kabilesinin ev halkına selam ederiz. Hal-u Hazırda burada silah yoktur. Silahlar gelip mezkur adamların gelmelerine ihtiyaç olduğunu bilsek, onlara haber göndeririz.

Muhammed Said Fethullah, Şeyh Alaüddin, Molla Abdurrahman, Molla Mahmud ellerinizden öper, sizden ve ev halkından dua dilerler. Yanınızda bulunanlara da keza...

62 Mektubat, 65. Mektup, s. 145.

63 *Hadis-Sünnet İlişkisi* konusunda geniş bilgi için bkz. Gezer, Arif, *Sünnet’e Göre İslam Ailesinin Kuruluşunda MEHİR Tarihteki ve Günümüzdeki Uygulamalar*, s. 44-45.

64 Bu rüya haberi doğrudan hadis ilmiyle ilgili olmamasına rağmen, rüya yoluyla Efendimizden (s.a.v.) bilgi alınması ve o bilgiye müsteniden meşhur bir İslam Aliminin cehennemlik olduğu kanaatinin uyandırılması bakımından ilginç bir anekdot olarak naklettik.

65 Mektubat, s.227.

Selam hidayete tabi olanların üzerine olsun. Kanunu sani 14. (27 Ocak 1916)

Alem Kutbu Kaymakamının perverdesinden Muhammed Diyauddin. MÜHÜR."⁶⁶

Değerlendirme ve Sonuç

1855'de doğmuş ve 1924'de vefat etmiş olan Şeyh Muhammed Diyauddin Hazretleri Doğu Anadolu Bölgesinin yetiştirdiği meşhur ve büyük şahsiyetlerden biridir. Nakşibendî tarikatının Hâlidî kolu mürşitlerindedir. 1826 yılında yani kendisinden 98 sene önce vefat eden Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye 4 kişilik bir şecere ile ulaşmaktadır. Şeceresinde Hocası Şeyh Fethullah Verkansi, Babası Abdurrahman Taği, onun hocası Seyyid Sıbğatullah Arvasi ve onun mürşidi Seyyid Taha en-Nehri'den sonra Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî gelmektedir.

Şeyh Muhammed Diyauddin Hazretleri, hocası Şeyh Fethullah Bitlisi'nin yanında ilim tahsilini tamamlamıştır. Ondan hem Şer'i ilimler için hem de tasavvufi irşat için icazet almıştır. Ondan sonraki hayatını da ilim ve irşat işine hasretmiştir. Yani medrese, talebe, tekke ve müridan dörgteninden oluşan bir hizmet ağı vardır.

Bununla beraber, I. Dünya Savaşında Müritleriyle ve civar aşiretleriyle beraber milis güçleri kurarak cepheye gitmişler, 5. Osmanlı Tugayı'nın yanında Ruslara karşı savaşmışlardır. Önceleri Muş, Malazgirt, Eleşkirt cephelerinde büyük yararlıklar göstermişler daha sonra Bitlis vadisinde Rusları durdurmuşlardır. Nitekim Rusların Bitlis'ten öte gidemedikleri, ondan sonra artık geri çekilmeye başladıkları tarihen sabittir. Bu başarıda, Şeyh Muhammed Diyauddin'in kurduğu ya da kurdurduğu bu milislerin de büyük dahli olmalıdır. Bunu Sultan Reşattan ve Mustafa Kemal'den gelen taltif ve nişanlardan da anlıyoruz.

Muhammed Diyauddin'in Mektubatında en çok dikkati çeken husus bu mektupların yazılma sebepleridir. Bunlar çok çeşitlidir. İlk nazarda dikkati çeken konular; İrşat, tebliğ, ta'ziye, nasihat, nikah, manevi haller, rüya yorumları, sünnete tabi olmak ve buna teşvik etmek, cihada teşvik, ilme teşvik, tarikat konusunda aydınlatmak... vb. pek çok sosyal, dini ve tasavvufi konular işlenmiştir. Bütün bu konular işlenirken çok sık olmasa da hadisler de kullanılmıştır.

113 mektupta toplam 26 hadis vardır. Bunların hadis kitaplarındaki dağılımı şöyledir:

9 tanesi Buhari ve Müslim'de geçmektedir.

5 tanesi Kütüb-i Sitte deki Sünenler'de geçmektedir.

66 Bu mektupta bir hadis bulunmamasına rağmen, cepheden yazılmış olması ve cepheye istenen şeyler arasında hem de ikinci sırada, "bir miktar iyi tütün" notunun bulunmasına binaen, ilginç bir not olarak aktardık.

1 tanesi Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçmektedir.

5 tanesi, Taberani, Beyhaki, Münziri, Ebu Ya'la ve Acluni gibi meşhur hadis âlimlerinin kitaplarında geçmektedir.

2 tanesi Aliyyu'l-Kari'nin Mevzuatında mevzu olarak geçen fakat, halk nezdinde çok şöret bulmuş rivayetlerdir (*Nefsini bilen rabbini bilir* rivayeti ile *Ben gizli bir hazine idim* rivayeti).

1 tanesi Acluni'nin Keşfu'l-Hafa'sında Hz. İsa'ya ait bir söz olarak verilmektedir.

3 tanesini ise bulamadık.

Görüldüğü gibi Mektubattaki hadislerin 15 tanesi, (9'u Buhari ve Müslim'de olmak üzere) Kütüb-i Sitte ile Ahmet b. Hanbel'in Müsned'inde geçmektedir. Bu kitaplar ise Şah Veliyyullah Dehlevi'nin tasnifatına göre güvenilirlik bakımından Hadis Kitaplarının 1. ve 2. sırasını oluşturmaktadır. Bu hadislerin Mektubat'daki toplam hadislere oranı % 58'dir.

Mektubattaki hadislerin 5 tanesi ise Taberani, Beyhaki, Münziri ve Acluni gibi 3. Derece hadis kitaplarında geçmektedir. Bunların zayıf olma ihtimali daha yüksektir. Bulamadığımız 3 hadisin de zayıf yada ciddi derecede zayıf olması bizce kuvvetle muhtemeldir. Bu 8 hadisin toplama oranı % 31'dir.

Mektubattaki hadislerin 3 tanesi ise halk arasında meşhur olmakla beraber aslen **mevzudur**. Bunların oranı ise %11'dir.

Bulamadığımız 3 hadisi ayıracak olursak, geriye kalanların; 15'i güvenilir hadis kaynaklarında, 5'i çoğunlukla zayıf hadisler ihtiva eden hadis kitaplarında, 3'ü ise mevzuat adıyla bilinen kaynaklardadır.

Görüldüğü gibi Mektubat'ta geçen hadislerin büyük bir çoğunluğu muteber ve güvenilir hadislerdir. Az sayıdaki zayıf hadislere gelince, Tebliğ ve İrşat, Terğib ve Terhib, Va'zu Nasihat gibi konularda zayıf hadislerle amel edilebileceği konusu herkesin kabul ettiği bir kaidedir. Bu hadislerin Mektubat'ta kullanıldığı bağlamlar ise yukarıda bahsettiğimiz gibi daha çok sosyal ve tasavvufi konulardır. Yani bu zayıf hadislerin varlığı Mektubat'a bir değer kaybettirmez düşüncesindeyiz. Mevzu hadisler ise ne meşhur olursa olsun, asla savunulamaz. "*Ama manaları doğru*" ifadesi dahi onların hadis olarak rivayet edilmesini mazur kılamaz. Bunların hadis olmadığı bilindiği halde rivayet edilmesi asla caiz değildir.⁶⁷ Ama mevzu olduğu bilinmiyorsa, "*Men kezebe aleyye mute'ammiden...*"⁶⁸ rivayetindeki mute'ammiden (bile bile) kelimesine sığınarak mazur görülebilir.

67 Hadis uyduranları, zındıklık ve ilhad ile suçlayan Kurtubi'nin ilginç görüşleri için bkz. Gezer, Arif, *Kurtubi'nin Hadis İlmindeki Yeri*, s. 170-171.

68 Bu meşhur ve sahih hadisin manası şu şekildedir: "*Kim ki bile bile bana yalan bir hadis atfederse, cehennemdeki yerine hazırlansın.*" Bu cümledeki bile bile kelimesinden yola çıkılarak mevzu bir hadisi, mevzu olduğunu bilmeden rivayet edenlerin mazur olacağı umulur.

Kaynaklar

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafa ve Muzîlu'l-Elbas Amma İstehere Mine'l-Ehâdis Ala Elsineti'n-Nas*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyye, II. Baskı, Beyrut, 1351.
- Albani, Muhammed Nasıruddin, *Silsiletu'l-Ehadisi'z-Zaife*, I-IV, Mektebetu'l-Mearif, Riyad, 1992.
- Ali el-Karî, Nureddin Ali b. Muhammed b. Sultan, *el-Esraru'l-Merfua fi Ehadisi'l-Mevzua (el-Mevzuatu'l-Kübrâ)*, II. Baskı, Mektebetu'l-İslamî, 1986.
- Beyhakî, el-Hafız Ebu Bekir Ahmed b. el-Huseyin b. Ali, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, I-X+I, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. el-Muğîre b. Berdizbeh; *Sahîhu'l-Buhârî (Thk.: Mustafa Dîb el-Buğâ)*, I-VI+I, Daru İbn Kesîr, Beyrut, 1414/1993; I-VIII, Çağrı Yay., İst., 1992 (Daru Sahnun'dan tıpkı basım).
- Darekutnî, Ali b. Omer, *Sunenu'd-Darekutnî*, I-IV, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1966.
- Dârimî: Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fadl b. Behram b. Abdissamed et-Temîmî es-Semerkindî; *es-Sunen*, I-II, Çağrı Yay., İst., 1992 (Daru Sahnun'dan tıpkı basım).
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistani; *Sunenu Ebî Davud*, I-II+I, Muessesetu'l-Kutubi's-Sakâfe, Beyrut, 1409/1988 ; I-V, Çağrı Yay., İst., 1992 (Daru Sahnun'dan tıpkı basım).
- Ebu Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Musennâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, I-VII, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Gezer, Arif, *Kurtubî'nin Hadis İlmindeki Yeri*, Gonca Yay. İst. 2010.
Sünnet'e Göre İslam Ailesinin Kuruluşunda Mehîr Tarihteki ve Günümüzdeki Uygulamalar, Yay. İst. 2010.
- İbn Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitabu'l-Mevzuât*, Daru'l-Fikr, II. Baskı, Beyrut, 1983.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Musned*, I-X+II, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1411/1991 ; I-VI, Çağrı Yay., İst., 1992 (Daru Sahnun'dan tıpkı basım).
- İbn Huzeyme, Ebu Bekir Muhammed b. İshak es-Sülemî en-Nisaburî, *Sahihu İbn Huzeyme*, I-IV, el-Mektebu'l-İslamî, Beyrut, 1975.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid; *es-Sunen*, I-II, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.; Çağrı Yay., İst., 1992 (Daru Sahnun'dan tıpkı basım).
- Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdulbakî), I-II, Daru'l-Hadîs, Kahire, t.y. ; Çağrı Yay., İst., 1992 (Daru Sahnun'dan tıpkı basım).
- Muhammed Diyauddin, *Mektubat*, Terc. Hakim Feyyaz Karabel, Menzil Kitabevi, Adıyaman, t.y.

- Muttakî el-Hindî, Alâuddin Ali b. Husamiddin, *Kenzu'l-'Ummâl fî Suneni'l-Akvali ve'l-Ef'âl*, I-XVI+II, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1413/1993.
- Münzirî, Abdulazim b. Abdulkavî, *et-Tergîb ve't-Terhîb mine'l-Hadisi's-Şerif*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1968.
- Müslim, Ebu'l-Huseyin b. el-Haccac el-Kuşeyrî, *Sahîhu Muslim (Thk.: Muhammed Fuad Abdulbakî)*, I-IV+I, Daru'l -Fikr, Beyrut, 1403/1983 ; I-III, Çağrı Yay., İst. 1992 (Daru Sahnun'dan tıpkı basım).
- Nesaî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan b. Bahr en-Nesaî, *Sunenu'n-Nesaî*, I-VIII+I, 2. Baskı, Daru'l-Marife, Beyrut, 1412/1992 ; I-VIII, Çağrı Yay., İst., 1992 (Daru Sahnun'dan tıpkı basım).
- San'anî, Ebu Bekir Abdurrezzak İbn Hümâm, *el-Musannaf*, I-XI+I, el-Mektebu'l-İslamî, II. Baskı, Beyrut, 1983.
- Sehavi, Muhammed Abdurrahman, *el-Mekâsıdu'l-Hasene fi Beyani Kesiri Mine'l-Ehâdîs el-Müştehire Ala'l-Elsine*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1994.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidu'l-Mecmua fi'l-Ehadisi'l-Mevzua*, Matbaatu's-Sunneti'l-Muhammediyye, Kahire, 1960.
- Taşyürek, Muzaffer, *Hatme-i Hacegan Sultanları*, Hacegan, İst. 2003.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhâk es-Sulemî; *el-Cami'u's-Sahîh (Thk.: Ahmed Muhammed Şakir)*, I-V+I, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.; I-V, Çağrı Yay., İst., 1992 (Daru Sahnun'dan tıpkı basım).
- Yurtgezen, Ali, *Hacegan Sultanları*, Semerkand Yay. İst. 2015.